

slušni, kako bi time što im iskazujete ono isto milosrđe koje je Bog iskazao vama, i oni sada mogli primiti Božje milosrđe. Jer Bog je sve ljude zatvorio u neposlušnost, da bi svima iskazao milosrđe.“

Robert Bogešić

Dadon, Kotel

PaRDeS: Četiri židovske dimenzije razumijevanja Tore - Postanak

Zagreb: Profil i Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj, 2024., str. 508

Hrvatska biblika može se pohvaliti vrsnim prevoditeljima i predanim znanstvenim komentatorima svetopisamskoga teksta. Istovremeno, polje prevođenja tradicionalnih židovskih komentara na Petoknjižje, Proroke ili Spise, zakržljali je od svih drugih polja ove grane znanosti, čime je na gubitku prvenstveno domaća intelektualna publika jer stručnjaci mogu posegnuti za hebrejskim originalom; ili, barem, za bezbrojnim engleskim, njemačkim ili francuskim prijevodima.

Najmlađa monoteistička kultura, ona islamska, naziva pripadnike najstarije monoteističke skupine, Židove, imenom *ahlu-l-Kitab* – narod Knjige. Ne narod knjigā, u množini; niti narod književnosti, kao takove – već narod Knjige. Knjige s velikim K. Knjige nad knjigama! Knjige svih knjiga! Radi se, naravno, o TaNaHu (akronim početnih slova triju dijelova hebrejskog kanona: *Tora*/Petoknjižje *Neviim*/Proroci *Ketuvim*/Spisi) – hebrejskoj Bibliji, koju kršćanska tradicija (koja je istu nadopunila vlastitim Novim zavjetom) najčešće imenuje politički nekorektnim imenom „Stari zavjet“. I uistinu, kompletna židovska klasična književnost proizilazi iz Knjige. Mišna nije ništa drugo doli pokušaj da se objasne i osuvremene zakonski aspekti Knjige. Talmud nije ništa drugo doli pokušaj da se objašnjenja Knjige dana u Mišni prilagode životu u dijaspori, u Babilonu, te da se iz Knjige izvuku i moralne, dogmatske, filozofske, metafizičke ili eshatološke pouke i pouke. Iz ove perspektive i komentari na Talmud su, na koncu, zapravo komentari na Knjigu jer je i sam Talmud komentar Mišne, koja je komentar Knjige.

Jedan od središnjih žanrova klasične rabinske književnosti je *midraš*, opće ime kako za tehniku tumačenja biblijskog teksta, tako i za pojedinačne kodekse koji pripadaju žanru. Ovaj klasični rabinski žanr dijeli se na dva subžanra: *midraš halaha* (praktična pravna tumačenja Svetog teksta, bez obzira na to izvode li se posredstvom tehnike *midraš* iz Svetog teksta novi zakoni ili se već uvriježeni postbiblijski zakoni istom tehnikom dovode u vezu s vječnim Božjim Zakonom) i *midraš agada* (koji oko svetog teksta ispreda legende, povezuje aktualiju sa Sve-

tom poviješću ili izvlači moralne, dogmatske, filozofske, metafizičke ili eshatološke poruke iz Svetog teksta).

U posttalmudskim vremenima definitivno se uobličio još jedan poseban žanr (poznije) rabinske književnosti: *peruš* (komentar na ovu ili onu biblijsku knjigu). Neki komentatori, poput Ribi Avrahama ibn Ezre ili Ribi Davida Kamhija (RaDaK), vrlo su filološki orijentirani i zajedno s Don Isakom Abravanelom predstavljaju vrhunac racionalističkoga aristotelijanskog pristupa Svetom tekstu. Drugi, pak, komentari, poput Ribi Moše ben Nahmana (RaMBaNa), Rabenu Behaje, Ribi Moše Alšeha i Ribi Hajima Atara (Or ha-Hajim) odlikuju se mističnim i u bitnoj mjeri neoplatonističkim pristupom Svetom tekstu. Bio bi potreban čitav jedan tim od desetak prevodioca, koji bi radili čitavo jedno stoljeće, pa da se ovo opsežno židovsko poduzeće bavljenja Knjigom, aktualizacije Knjige i bibliifikacije sadašnjosti u svakom pokoljenju i pokoljenju, prevede na hrvatski jezik.

Pojavljivanjem antologije PaRDeS zagrebačkog rabina prof. dr. Kotela DaDona, hrvatska znanstvena zajednica, kao i opće čitateljstvo, dobila je izvanredan uvid u tijek židovske svijesti o Knjizi; jednu suvremenu i istovremeno svezrevenu sintezu židovskog znanja i promišljanja o prvoj knjizi Knjige, od klasičnih rabinskih *midrašim*, preko srednjovjekovnih komentatora i suvremenih nošenja s Početkom, pa sve do Da-Donovih osobnih uvida, osvrtu, tumačenja i promišljanja. PaRDeS je prvi izvorni znanstveno-istraživački rad ove vrste na hrvatskom jeziku i za nadati se da neće biti i posljednji. Kamo sreće da isti postane kamen temeljac suvremenoga akademskog proučavanja tradicionalnih židovskih nauka u Republici Hrvatskoj.

Četiri su stupnja znanja u tradicionalnim židovskim znanostima: *curba mera-banan* (početnik, uvjetno rečeno iskušenik, nešto poput šegrtu rabinskih studija), *talmid hahamim* (učenik mudrâcâ, ne jednog mudraca, nego mnogih; osoba koja još uvijek nije postala učitelj, pa ne podučava druge vlastitom nauku, nego navodi riječi mudraca pred kojima je apsolvirala Toru, taj i taj kaže to i to, a taj i taj to i to) i *haham* (mudrac, onaj koji je napravio sintezu učenja različitih učitelja čijem je nauku bio izložen, u toj mjeri da su se sva ona zajedno integrirala u jedan novi nauk). Govoreći o ovom procesu u kome Tora učitelja postaje Tora učenika, rabini posežu za dvama biblijskim tekstovima: „I neka ti bude na ruci kao znak i kao spomen među očima tvojim, kako bi Nauk gospodnji bio u ustima tvojim“ (Izl 13,9) i: „Sjetite se Nauka Mojsija, sluge mojega, koji sam mu zapovjedio na Horebu“ (Mal 3,22). U prvom navedenom tekstu, Mojsije naziva Toru po Učitelju od kojeg ju je primio: Nauk gospodnji. U dugom navedenom tekstu božanski Učitelj (koji govori na usta proroka Malahije) naziva Toru po najboljem božanskom učeniku svih vremena, Mojsiju.

Kako tad, tako i sad. Nauk prelazi s generacije na generaciju u jednom te istom procesu u kome učenici postaju učitelji, njihovi učenici naši učitelji, a mi: učitelji sljedećeg naraštaja. Da bi jedan *talmid hahamim* postao *haham*, on mora zado-

voljiti dva kriterija, biti *savir* (poznaje duh Zakona, odnosno unutrašnju logiku Zakona, koja se na aramejskom zove *sevara*) i *gamir* (završen/savršen, u smislu tradicionalne rabinske erudicije, koja podrazumijeva suvereno vladanje cjelokupnim korpusom drevne, klasične i suvremene židovske svete književnosti). Jedan od drevnih načina dokazivanja ovladavanja obama stupnjevima znanja bio je suvremena sinteza, izlaganje drevnog Nauka u novom, vremenu prilagođenom ruhu. U svjetlu ove stare rabinske tradicije struktura Da-Donova komentara na knjigu *Berešit* (Postanak) je ingeniozna. Tako nova, a tako drevna.

Naime, PaRDeS je rabinsko kodno ime za četiri tehnike tumačenja Svetog teksta, za četiri pristupa Svetom tekstu, za četiri sloja koja se mogu pronaći u svakoj riječi teksta, za četiri vrste uvida u Sveti tekst: *pešat* (zdravorazumsko, egzoterično, općerasprostranjeno čitanje), *deraš* (deduktivno čitanje), *remez* (aluzivno čitanje) i *sod* (ezoterično čitanje). Većina komentatora posežu za ovom ili onom tehnikom, ili tehnikama, po potrebi; ali do čitanja Da-Donova komentara još nigdje nisam vidio komentatora koji je sam sebi nametnuo oranje teksta u četiri sinhronne brazde, s nastojanjem da se baš u svakom tjednom čitanju Tore, baš svakoj od četiriju tehnika dadne jednak prostor.

Moram priznati da sam prvo pročitao *remez* tumačenje svakoga tjednog čitanja jer je *remez* tehnika za koju svi znaju da postoji, ali se nitko pretjerano ne bavi njenim granicama i karakteristikama. More je tinte prosuto u unutaržidovskim ratovima oko pitanja gdje prestaje *pešat* i gdje počinje *deraš*. Jednako tako, snažno naslanjanje *sod* tumačenja svakoga tjednog čitanja Tore na *Sefer ha-Zohar* (kabalističku Knjigu Sjaja) nešto je što se u sefardskoj (iz koje dolazi autor) i hasidskoj tradiciji samo po sebi podrazumijeva. *Remez* je bio sloj za koji nikada nisam mogao unaprijed znati što je Da-Don u njega smjestio.

Različiti čitaoci čitat će sintezu koju je ovom naraštaju ponudio *haham* Kotel Da-Don, na različite načine. Jedni naiskap; drugi od šabata do šabata; treći čitajući prvo jedan sloj za svako tjedno čitanje, potom drugi, pa treći i četvrti; četvrti napreskokce. Ali i jedni i drugi, i treći i četvrti nedvojbeno će biti izloženi jednoj vrhunskoj, svevremenoj i suvremenoj sintezi. Možda će ovo djelo biti prvo djelo židovskih nauka koje će biti prevedeno s hrvatskoga na hebrejski jezik, kao što se nekada dogodilo s antologijom *Meam loez*, komentarima na jedanaest biblijskih knjiga, koje je napisalo deset najviđenijih sefardskih rabina u rasponu dužem od jednog i pol stoljeća (1730. – 1898.), nudeći sintezu Tore za svoje vrijeme na narodnom jeziku, ladinu; a koja je u Izraelu, zbog svoje ogromne kulturološke vrijednosti, prevedena na hebrejski. Držim da je to sasvim vjerojatan ishod ove intelektualne avanture.

Eliezer Papo